

A sztrájkok hazai gyakorlata*

Mit mutatnak a számok?

Bevezető

Az előadás anyagának összeállításakor arra törekedtem, hogy hiteles, adatokkal alátámasztott képet nyújtsak a sztrájkok hazai gyakorlatáról – amennyire ezt az adatgyűjtés lehetővé teszi. Úgy látom, hogy a sajtó azokban az időszakokban, amikor sztrájkfenyegetés van, nagyon sokat foglalkozik egy-egy akcióval és ezzel azt a benyomást kelti, mintha a sztrájkok száma hazánkban magas, illetve rohamosan növekvő lenne. Meg fogjuk látni, hogy ez nem egészen így van.

1. Az adatgyűjtésről

Az itt közölt adatok forrása az 1989 és 1999 közötti időszakra nézve egy OTKA és OFA által támogatott kérdőíves kutatás, a 2000 és 2007 közötti időszakra nézve pedig a sajtóinformációk gyűjtésén alapul. A sztrájkok száma a 2007. és kivételével megfelel KSH megfelelő adatgyűjtésének. Az itt közölt saját adatok 1989. január 1-től 2007. december 31-ig tartalmazzák az akciókat.

Az adatbázisban számon tartott akciófajták a következők:

- figyelmeztető sztrájk, sztrájk, szolidaritási sztrájk
- utcai tüntetés, demonstráció
- aláírásgyűjtés (petícióval)
- petíció önmagában
- egyéb üzenen belüli akció (pl. tiltakozó nagygyűlés)
- egyéb akciók (pl. túlórasztrájk, éhségsztrájk, bojkott, blokád stb.)

Jelezni szeretném, hogy az adatbázis az üzenen belüli akciók tekintetében bizonyára nem pontos, miután a sajtó nem mindig ad hírt az ilyen eseményekről. Egyebekben az adatok besorolásával néha vannak problémák, mint például a politikai akció elválasztása a gazdasági (munkaügyi) akciótól. Ezekben az esetekben több körülmény figyelembevételével sorolhatjuk be az eseményeket. Az ilyen esetek azonban nem okoznak jelentős hibát az adatokban.

* A Magyar Munkajogi Társaság és a Magyar Munkaügyi Kapcsolatok Társaság 2008. április 23. napi konferenciáján elhangzott előadás

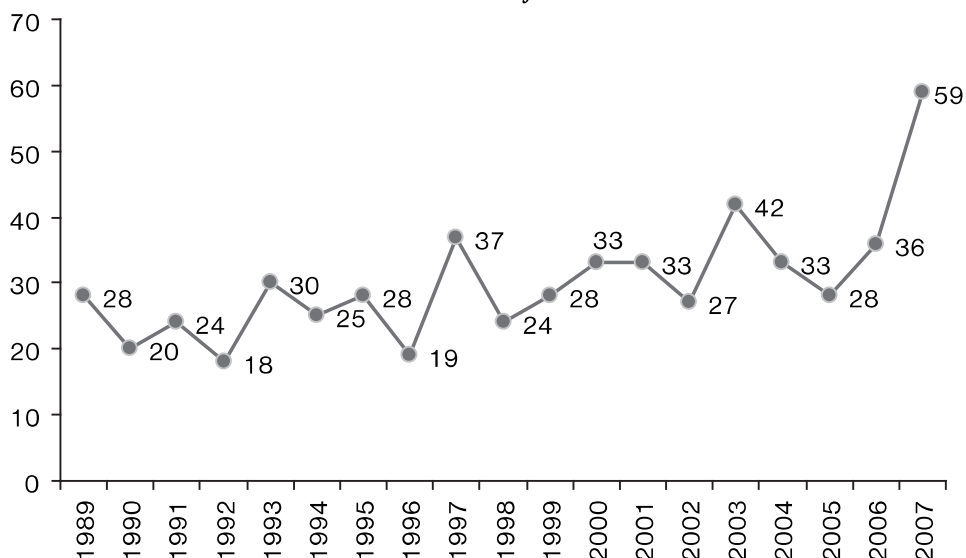
2. A sztrájkok legfontosabb jellemzői számokban

Az adatok nem bizonyítják azt a közkeletű vélekedést, hogy a sztrájkok száma rohamosan nő, ez a benyomás nyilván annak következtében keletkezett, hogy olyan területeken tartottak sztrájkokat, amelyek esetében a lakosság – harmadik személy – érintettsége nagyon erőteljes, ilyen a helyi közlekedés, a vasút, a közoktatás.

1. sz. tábla: Az akciók száma és jellege, 1989. január 1. – 2007. december 31.

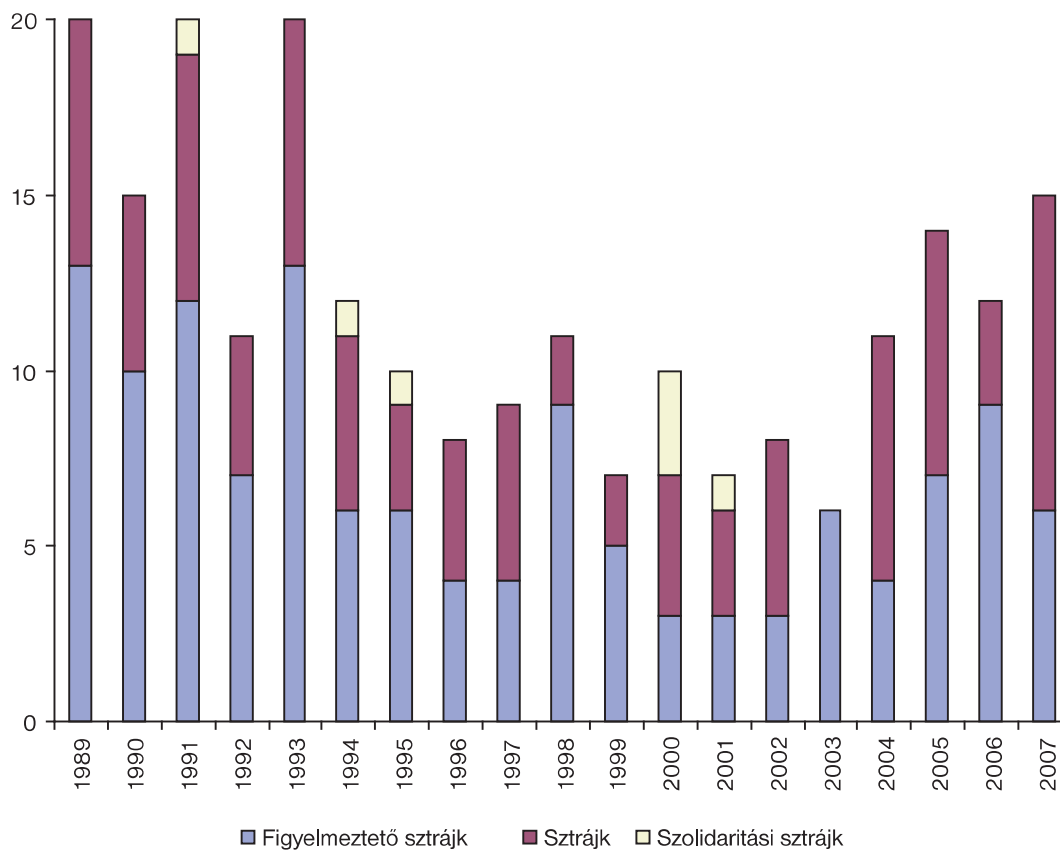
Év	Figy. sztrájk	Sztrájk	Szolid. sztrájk	Utcai tüntetés	Aláírásgyűjtés, petíció	Petíció önmagában	Egyéb üzemben belüli	Egyéb	Össz.	%
1989	13	7	0	4	3	1	0	0	28	4,90
1990	10	5	0	2	2	0	1	0	20	3,50
1991	12	7	1	1	2	0	0	1	24	4,20
1992	7	4	0	2	2	0	3	0	18	3,15
1993	13	7	0	3	3	1	2	1	30	5,24
1994	6	5	1	5	6	0	1	1	25	4,37
1995	6	3	1	13	2	0	3	0	28	4,90
1996	4	4	0	6	1	2	2	0	19	3,32
1997	4	5	0	16	4	2	4	2	37	6,47
1998	9	2	0	7	2	0	2	2	24	4,20
1999	5	2	0	12	3	3	1	2	28	4,90
2000	3	4	3	12	3	2	2	4	33	5,77
2001	3	3	1	10	9	2	2	3	33	5,77
2002	3	5	0	11	3	2	0	3	27	4,72
2003	6	0	0	16	4	0	6	10	42	7,34
2004	4	7	0	10	3	1	5	3	33	5,77
2005	7	7	0	9	0	2	0	3	28	4,90
2006	9	3	0	12	1	2	4	5	36	6,29
2007	6	9	0	28	4	0	1	11	59	10,31
Össz.	130	89	7	179	57	20	39	51	572	100,00

1. sz. ábra: Az akciók száma 1989. január 1. - 2007. december 31.

Az összes akció számának alakulását bemutató 1. sz. ábrán látható, hogy az akciók száma összességében növekvő tendenciát mutat. A növekedés – többek között – annak is köszönhető, hogy egy-egy vitához több akció kapcsolódik és gyakori az a jelenség, hogy egy vita során különböző típusú akciókat szerveznek. A bemutatott adatok nem a viták, hanem az akciók számát mutatják.

2. sz. ábra: A sztrájkok számának alakulása

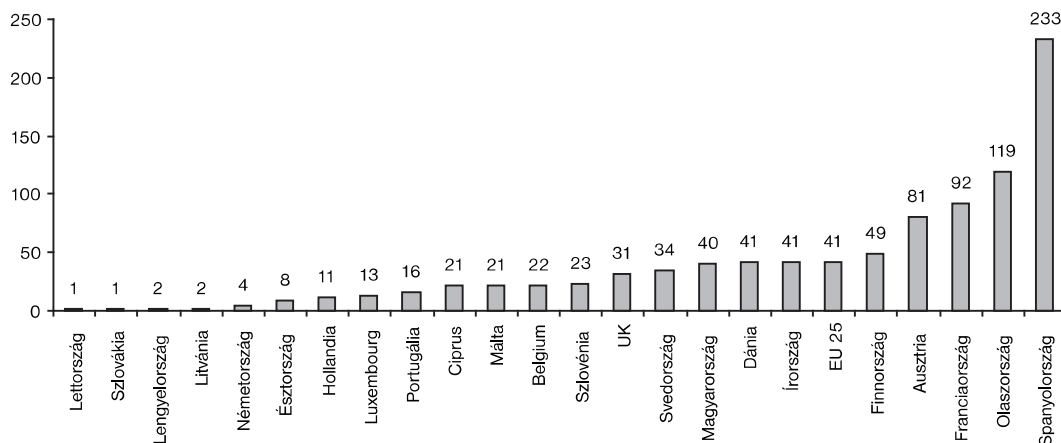

Az akciókon belül a sztrájkok számának alakulását bemutató 2. sz. ábrán látható, hogy az utóbbi évtizedben a sztrájkok száma növekvő ugyan, de messze nem éri el a 90-es évek elején szervezett munkabeszüntetések számát.

Európai összehasonlításban az 1000 alkalmazásban állóra jutó kiesett munkanapok száma a 2000–2004-es időszakban Magyarországon az európai átlagnak felel meg, e tekintetben a középmezőnyben helyezkedünk el. Kétségtelen azonban, hogy míg az EU tagországainak többségében a sztrájkok száma csökkenő, nálunk enyhe növekedést lehet tapasztalni. (Ld. a 3. sz. ábrát.)

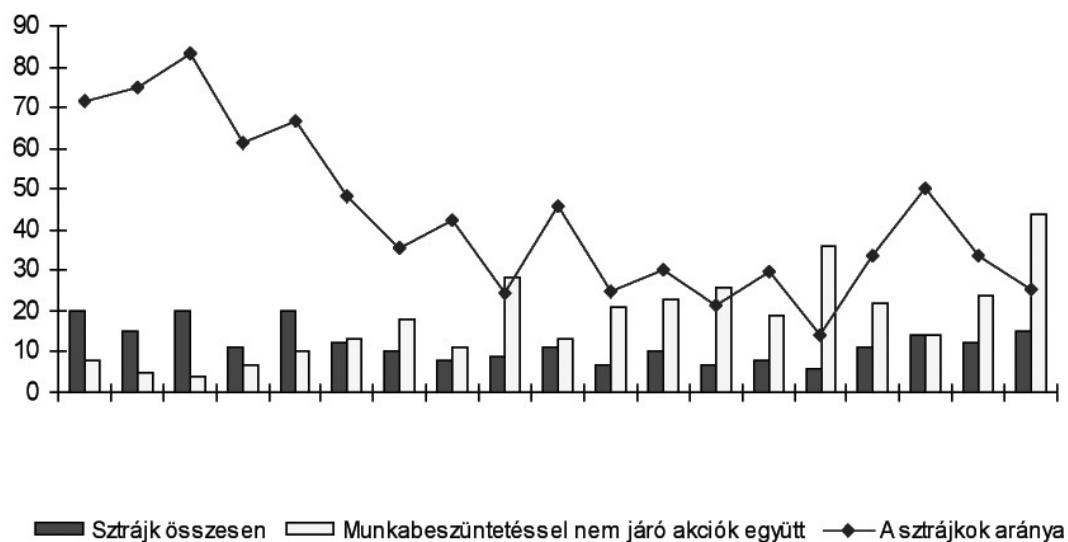
Ugyanakkor a sztrájkok számánál jobban növekszik az utóbbi években a más akciófajták száma, így a munkabeszüntetéssel járó és nem járó akciók arányának vizsgálata azt mutatja, hogy a vizsgált időszak egészében csökkenő tendenciával állunk szemben, amelyek a munkabeszüntetéssel járó akciók arányában kiugrások tartóznak. Azok az évek, amelyekben a sztrájkok aránya magas, többnyire a kormányzati „megszorító intézkedések” éve, illetve az utánuk következő év. (Ld. a 4. sz. ábrát.)

3. sz. ábra: Az 1000 alkalmazásban állóra jutó kiesett munkanapok száma az EU tagállamokban, 2000-2004.

Forrás: Industrial relations in EU Member States 2000-2004. © European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin, 2007. 23. o.

4. sz. ábra: A munkabeszüntetéssel járó és nem járó akciók száma és aránya évente

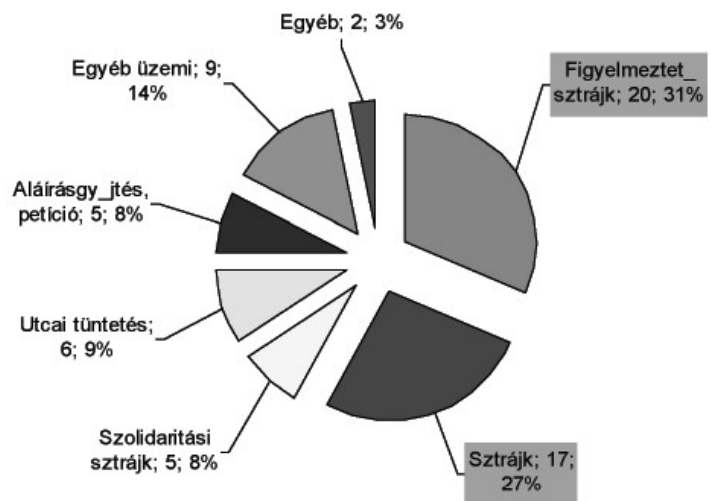

Mint említettem, az akciók, sztrájkok szervezésére jellemző, hogy egy vitában nemcsak egy akciót szerveznek. Ezt mutatja be a következő két táblázat. A kapcsolódó akciófajták áttekintése azt mutatja, hogy sztrájkok legtöbbször figyelmeztető sztrájjal együtt fordulnak elő, amely nyilván megelőzi a sztrájkot, de gyakori, hogy üzemben belüli nagygyűlés után kerül sor sztrájk szervezésére. Azok az esetek, amelyekben egy másik sztrájk kapcsolódik a sztrájkhoz, a sztrájkok eredményességének kérdését vetik fel, amelyre később visszatérek.

2. sz. tábla: A kapcsolódó akciók száma

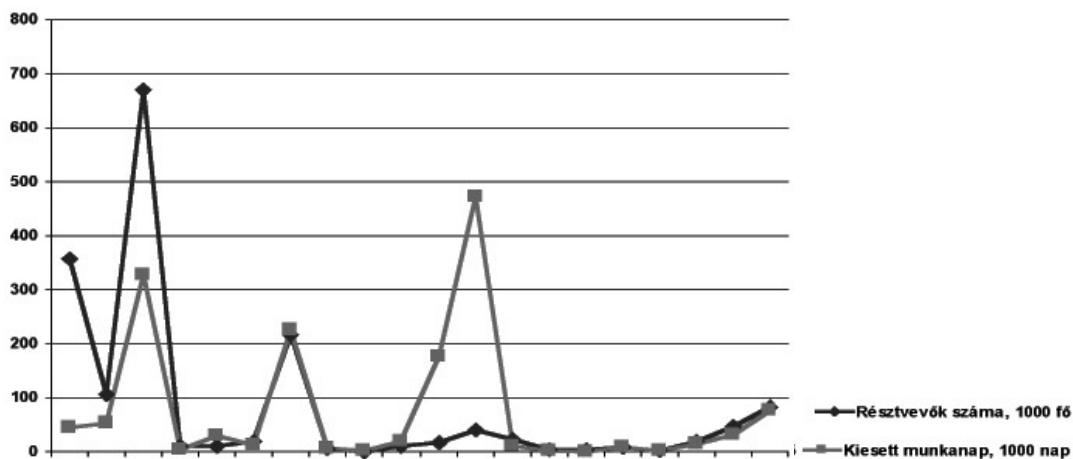
Sztrájk típus	Kapcsolódó akció, db				
	1	2	3	több	Összesen
Figyelmeztető sztrájk	28	6	8	3	45
Sztrájk	17	7	6	18	48
Összesen	45	13	14	21	93
Az összes (219) arányában, %	20,5	6,0	6,3	9,5	42,5

5. sz. ábra: A (rendes) sztrájkokhoz (89) kapcsolódó akciófajták (64)

A sztrájkok hosszát, illetve a résztvevők számát vizsgálva kiderül, hogy a nagyobb horderejű munkabeszüntetéseknek két markánsan elkülöníthető „típusa” a rövid ideig tartó, de magas létszámmal megtartott, illetve a hosszú, de alacsony létszámmal megtartott sztrájk. A sztrájkok legtöbbször azonban rövid ideig is tart – a figyelmeztető sztrájkok per definitionem ilyenek – és a résztvevők száma sem magas. Ez utóbbival kapcsolatban megjegyzem, hogy a résztvevők száma szorosan összefügg az üzemmérettel.

6. sz. ábra: Résztvétel és munkaidő-kiesés

A sztrájkot szervezők személyének vizsgálatából kiviláglik, hogy a legtöbb sztrájkot szakszervezetek szervezik, amelyek már jól megtanulták ennek az eszköznek a jogszerű alkalmazását. Ugyanakkor jelentős számban találunk szervezetlen munkavállalói csoportokat is a szervezők között. Az esetek között van néhány olyan, amikor a sztrájkot nem munkavállalók alkalmi vagy tartós koalíciója szervezte, egy esetben a menedzsment, négy esetben pedig valamely más szerveződés. Ez utóbbiak között az üzemi tanács is jelen van, amely nyilvánvalóan helytelen jogalkalmazást jelent. (ld. a 3. sz. táblát.)

A jogviszonyok szerinti vizsgálat azt mutatja, hogy a legtöbb munkabeszüntetést a Munka Törvénykönyve (Mt.) hatálya alatt szervezik, mint ismeretes ezen kívül a jog közalkalmazotti és közszolgálati (köztisztviselői) jogviszonyban engedi meg sztrájk szervezését. Ez utóbbi csoport azonban olyan kevés sztrájkot szervezett, hogy sokat azt gondolják, ennek jogszabályi tilalom az alapja. A közalkalmazottak körében a sztrájk szervezése szintén nem gyakori. Ennek oka két tényező. Egyik a lakosság erőteljes érintettsége a legnagyobb közalkalmazottakat foglalkoztató ágazatokban, mint az oktatás és az egészségügy. A másik ok az elégséges szolgáltatásról való kötelező tárgyalás, amelyet nagyszámú munkáltatóra kiterjedő (ágazati, országos akciók) sztrájk esetén külön-külön kell letárgyalni a munkáltatókkal, miután országosan egységes megállapodás nincs érvényben. Ennek következtében a sztrájk szervezése igen nehézkes, így csak ritkán kerül rá sor. (Ld. a 4. sz. táblát.)

3. sz. tábla: A sztrájkok szervezői

	Mv. csoport	Egy szaksz.	Több szaksz.	Menedzsment	Egyéb	N.a.	Össz.
Figy. sztrájk	12	94	18	1	2	3	130
Sztrájk	21	45	20	0	1	2	89
Szolid. sztrájk	0	6	0	0	1	0	7
Össz.	33	145	38	1	4	5	226
Megoszlás, %	14,6	64,2	16,8	0,4	1,8	2,2	100,0

4. sz. tábla: A sztrájkok szervezői jogviszony szerint

Jelleg	Mt.	Ktv.	Kjt.	Ptk.	Vegyes	Össz.
Figy. sztrájk	115		14		1	130
Sztrájk	74	2	10	1	2	89
Szolid.sztrájk	5		2			7
Össz.	194	2	26	1	3	226
%	85,8	0,9	11,5	0,4	1,3	100

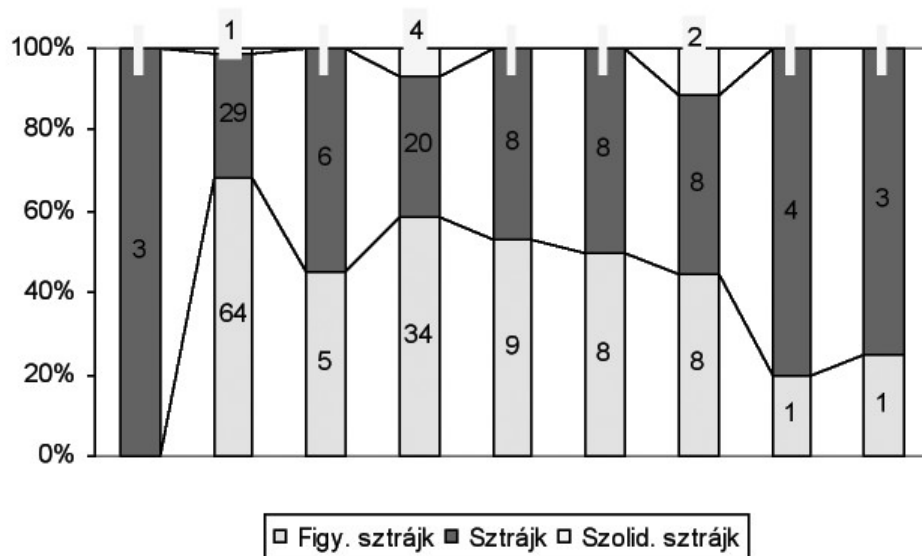
A 4. sz. táblában szereplő, egy Ptk. hatálya alatt történt megmozdulás résztvevői feltehetően színlelt vállalkozási szerződéssel dolgoznak, az adatbázisba csak a jelenség figyelemfelhívó jellege miatt kerültek be, jogi értelemben nem munkavállalók. A vegyes szervezésű sztrájk azt jelenti, hogy a résztvevők köre meghaladja egy-egy jogviszony határait, mint látjuk, ilyen széleskörű szervezésre mindössze három esetben került sor.

5. sz. tábla: Milyen kiterjedésűek a sztrájkok?

Jelleg	1 munkáltató	Több munkáltató	Szakma, ágazat	Ágazat	Több ágazat	Általános	N.a.	Össz.
Figy. sztrájk	108	(47,8%)	7	8	4	2	1	130
Sztrájk	75	(33,2%)	7	2	1	3	1	89
Szolid. sztrájk	5	1		1				7
Össz., db	188	15	10	5	1	5	1	226
Megoszlás, %	83,2	6,6	4,4	2,2	0,4	2,2	0,2	100

Összeeseng ezzel a sztrájkok hatóköre szerinti vizsgálat, amelyet az 5. sz. tábla adatai mutatnak be. Jellemzően a sztrájkok egy munkáltatóra terjednek ki, ennél nagyobb hatókörrel csak minden ötödik esetben találkozunk.

7. sz. ábra: A sztrájkok ágazatok szerint

A sztrájkok ágazatok szerinti vizsgálata – összefüggésben a jogviszony szerinti vizsgálattal – jól mutatja, hogy a legtöbb sztrájkot az iparban szervezik, de létszamarányukhoz képest kiemelkedő esetszámmal vannak jelen az adatbázisban a közlekedésben, a villamosenergia-iparban és az egészségügyben, illetve az utóbbi évben szervezett akciók folytán az oktatásban dolgozók. (Megjegyzem, hogy az ágazati besorolás nem követi a KSH ágazati besorolását, éppen annak okán, hogy jól lehessen látni, melyek a leginkább konfliktusos területek.)

A sztrájk eszközének adekvát/inadekvát alkalmazására az alábbi adatokból következtethetünk. Az alapkérdés, hogy milyen követelések miatt szerveznek sztrájkot, mi az, ami már elég súlyos munkakörülményeket befolyásoló tényező, ahhoz, hogy ezt az eszközt vegyék igénybe.

6. sz. tábla: A sztrájkok száma és megoszlása a legfontosabb sztrájkkövetelések szerint

Jelleg	Bér, jutt.	Létszám felsz. átszerv.	Kollektív szerződés	Vezető		Egyéb	Össz.
Figy. sztrájk	81	35	2	3	9	130	
Sztrájk	53	20	2	4	10	89	
Szolid. sztrájk	1	1			5	7	
Össz.	135	56	4	7	24	226	
%	59,7	24,8	1,8	3,1	10,6	100	

Mint látható, a legjellegzetesebb kérdés a bér, illetve a juttatások, de minden negyedik esetben a létszámleépítés, felszámolás, átszervezés ad alkalmat akcióra. (Megjegyzem, hogy a táblázatban a „Kollektív szerződés” oszlopban csak a tárgyalásokkal kapcsolatos vita miatt szervezett sztrájk szerepel, valamint hogy a sztrájkok általában nem egy követelés miatt jönnek létre, azonban többnyire jól megállapítható az a probléma, ami a sztrájk alkalmazásához vezetett, így a táblázatban csak a legfontosabb követelés szerepel.)

Ennek a tendenciának némileg ellentmond az a tény, hogy a követelésekkel kihez fordultak a sztrájkolók. Erről a 7. sz. tábla számol be. Mint látható, az esetek 20%-ában nem a munkáltatót támadják a sztrájkokkal, ami egyszerre tartalmazza azokat az eseteket, amikor a munkáltató nem tudta megoldani a problémát, de a sztrájkból fakadó hátrányokat el kellett viselnie, valamint azokat, amelyekben a sztrájkolók a munkáltató „feletteséhez” fordultak a sztrájkokkal, miután a munkáltató nem volt hajlandó a meg egyezésre. A követelések címzettjének megválasztásával szorosan összefügg a sztrájkok eredményessége. Jelzem, hogy az eredményességet a követelések teljesülése szempontjából vizsgáljuk itt, bár egy sztrájk sokféle eredményt és kudarcot is hozhat ezen kívül a szervezők számára.

7. sz. tábla: A követelések első címzettje

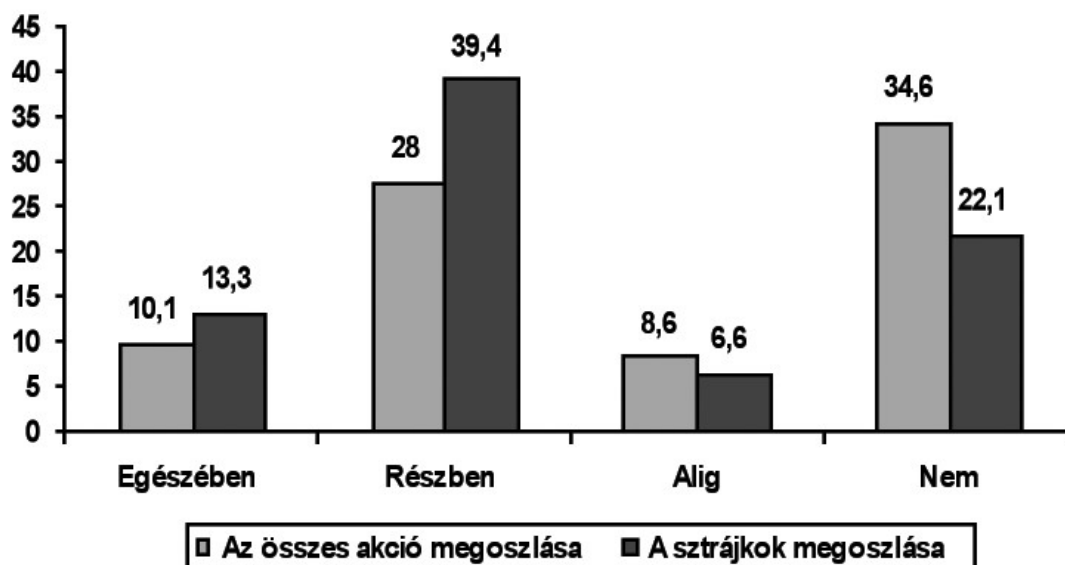
Jelleg	Munkáltató	Tulajdonos	Helyi önkor.	Kormány	Egyéb	Össz.
Figy. sztrájk	109	3	1	16	1	130
Sztrájk	68	2	4	15	0	89
Szolid. sztrájk	4	0	0	3	0	7
Össz.	181	5	5	34	1	226
%	80,1	2,2	2,2	15,0	0,4	100

8. sz. tábla: A követelések teljesülése

Jelleg	Mennyiben teljesültek a követelések				N.a.	Össz.
	Egészében	Részben	Alig	Nem		
Figy. sztrájk	14	53	8	27	28	130
Sztrájk	14	34	6	22	13	89
Szolid. sztrájk	2	2	1	1	1	7
Összesen	30	89	15	50	42	226
%	13,3	39,4	6,6	22,1	18,6	100

A magas adathiány oka általában az, hogy a sajtó a sztrájkok nyomán kialakított megoldásokról nem mindig tudósít. Mindazonáltal látható, hogy a sztrájkok több, mint felében a követelések egészét vagy egy részét el lehet érni, így a sztrájk eredményes eszközként értékelhető, megjegyzem, hogy az utóbbi évekre ez a megállapítás nem igaz annyiban, hogy jelentősen nő az olyan munkabeszüntetések aránya, amelyekkel a szervezők semmilyen követelés teljesítését nem érik el.

8. sz. ábra: A sztrájkok és a többi akciófajta eredményessége a követelések teljesülése szempontjából

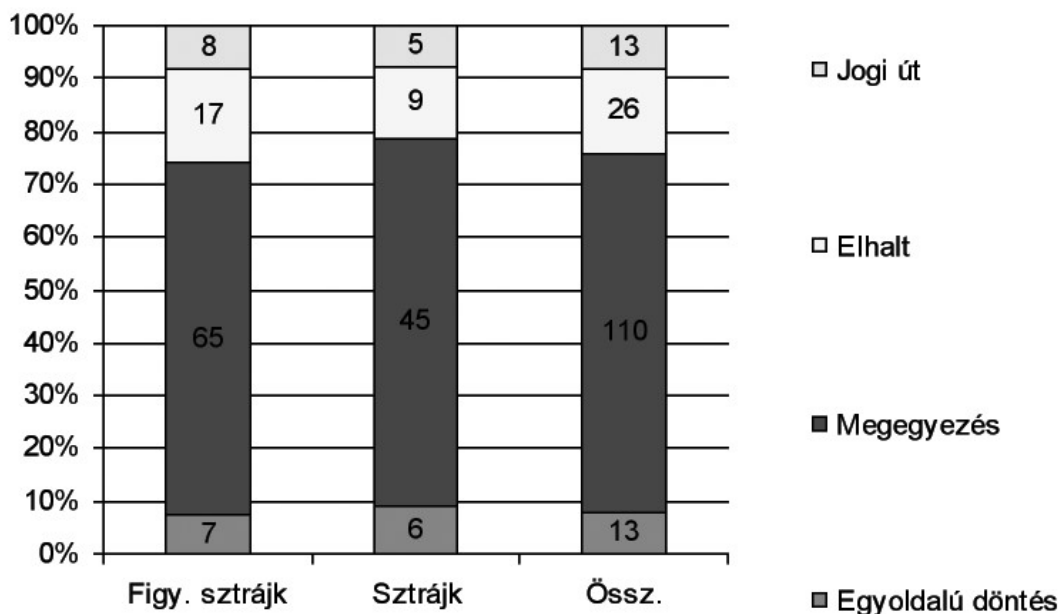

Ha a sztrájkokat összevetjük a többi akciófajtaival az eredményesség szempontjából, szintén azt látjuk, hogy a sztrájkok sokkal eredményesebbek, mint a „puhább” akciófajták, hiszen közvetlen hátránnyal egy tüntetés, demonstráció vagy más akció esetén nem kell számolni. A többi akciófajtaánál a szervezők és a követelések címzettjei közötti kommunikációs távolság is nagyobb, valamint az akcióra reakcióként hozott intézkedések végrehajtási ideje is hosszabb, így egy adott változást nehéz összekapcsolani az akcióval. (Gondoljunk egy közalkalmazottak által szervezett tüntetésre, amelyben a megszólított a kormány, amelynek törvénymódosítási kezdeményezést kellene tennie ahhoz, hogy az ak-

ció eredményességéről beszélhessünk, és amely folyamatban a végső döntést a parlament hozza meg.)

Azoknak a vitáknak a rendezése, amelyekben akciót szerveztek, sokszor nem jelenik meg a nyilvánosság előtt. Az elérhető információk alapján a következő kép bontakozik ki: azoknak a vitáknak a túlnyomó többsége, amelyben akciót szerveznek, megállapodással végződik. Ez mindenképpen az akció adekvát alkalmazására utal, egyben kiemeli annak hatékonyságát. E megállapodások ugyanakkor – mint a fentiekben láttuk – nem jelentik azt, hogy a követelések teljesültek, az esetek egy részében a valódi megoldást elnapolják, máskor soha nem is születik meg. (Ld. a 9. sz. ábrát.)

9. sz. ábra: Az akcióval jellemzhető viták kimenetele

A sztrájkok esetében van néhány olyan speciális kérdéskör, amely mindig is számot tartott a szakma és a közvélemény érdeklődésére is. Ezek egyike az elégséges szolgáltatás kérdése. Általában azt látjuk, hogy az elégséges szolgáltatásról való tárgyalás és a követelésekről szóló tárgyalás összemosása mindkét megállapodás létrejöttét akadályozza. Az adatok tanúsága szerint 93 esetben kellett tárgyalni az elégséges szolgáltatásról, ebből csak 53 esetben (57%) egyeztek meg a felek. Ennek az a közvetlen következménye a sztrájk támogatottságára nézve, hogy a közvélemény előbb-utóbb ellene fordul és ez rontja a sztrájkolók pozícióját a követelésekről folyó tárgyalásokon, valamint olyan harmadik személyeket akadályoz életvitelük rendes folytatásában, akik nyilván nem kompetensek a probléma megoldásában.

Az utóbbi időben egyre többször fordult elő, hogy a sztrájkot szervezők sztrájktörésről beszéltek, annak ellenére, hogy a sztrájktörés/sztrájktörő jogi definíciója nem áll rendelkezésünkre, így a jelenség megítélése kétséges. Azoknak az eseteknek a száma, ahol külső munkavállalókkal vagy vállalkozókkal látták el a sztrájkolók munkáját, összesen 18, az esetek 7,9%-a. Jelzem, hogy erre nézve nincs tilalom, tehát a magatartás jogszerűnek minősül.

Fontosnak tartom azt a jelenséget is, hogy a sztrájkok koncentráltan fordulnak elő – akár azért, mert a munkáltató hosszabb időszakon belül sem látta be, hogy a munkabéke kialakítása előnyösebb lenne a számára, akár azért, mert olyan szervezőkkel van dolga, akik a sztrájkszervezésben nagy gyakorlatot szereztek és kisebb horderejű kérdésekben is sztrájjal lépnek fel. Összesen 146 olyan eset van, ahol az akció címzettje ellen nem egy akciót szerveztek.

A sztrájkok jogszerűsége szintén a közvélemény érdeklődésére számot tartó kérdés. Az adatokkal kapcsolatban megjegyzem, hogy az esetek egy része első fokon, egy része másodfokon eldől, míg a harmadik része eljut a Legfelsőbb Bírósághoz. A jogszerűségről szóló végső döntés és a sztrájk időpontja ennél fogva több éves távolságra is lehet egymástól, így a döntés sokszor nem éri el a kívánt hatást. Ugyanakkor a munkáltatók szívesen fordulnak a bírósághoz azzal a kéréssel, hogy állapítsa meg a sztrájk jogellenes voltát pusztán tárgyalástaktikai okokból.

A különböző szintű bíróságok döntései között ugyanakkor nagy a diszkrepancia. Az alábbi táblázat azt mutatja, hogy ezek a döntések mennyiben különböztek egymástól.

9. sz. tábla: A sztrájkok jogszerűsége bírósági szintek szerint, az ismert esetekben

Első fokon	Másodfokon		
	Igen	Nem	Összesen
Igen	1	6	7
Nem	2	5	7
Összesen	3	11	14
LB	Másodfokon		
	Igen	Nem	Összesen
Igen	1	3	4
Nem	2	4	6
Összesen	3	7	10
LB	Első fokon		
	Igen	Nem	Összesen
Igen	1	3	4
Nem	2	4	6
Összesen	3	7	10

Mint tudjuk, a jogellenesség megállapításának a kártérítés szempontjából lenne jelentősége, nincs azonban tudomásom olyan esetről, amikor a munkáltató jogellenes sztrájk esetén kértértési pert indított volna.

3. Összefoglalás helyett

Az adatok alapján tehát megállapíthatjuk, hogy Magyarország az európai középmezőnyben helyezkedik el a sztrájk alkalmazásában, noha gyenge növekedés tapasztalható az esetek

számában, nem számíthatunk arra, hogy az esetszám jelentősen nőne. Ennek az alapvető oka, hogy a sztrájk szervezése egyáltalán nem könnyű feladat és csak jól szervezett, jelentős erőket megmozgató szervezet képes jogszerű és sikeres sztrájkot szervezni. A sztrájk kérdése, illetve annak szabályozása időről időre megmozgatja a médiát, a szakmai közvéleményt és a lakosságot is, ez az érdeklődés azonban gyorsan alábbhagy a sztrájkhullám elmúltával.